

ARCHEOLOGISCHE LOCATIES ALS DICHTERLIJKE INSPIRATIEBRON

Nederland als geheel

www.archeologieopdekaart.nl

Groningen

N33 archeologisch vooronderzoek; onderzoek ter voorbereiding van de verbreding N33 Assen-Zuidbroek (resultierend in grootschalig onderzoek naar jagers-verzamelaars kampementen bij Zuidbroek A7/N33)

Boerakker: neolithische offerbijl.

Godlinze: urn grafveld (importaardewerk uit Duitsland). 7^e-8^e eeuw.

Paddepoel: pot van terpaardewerk van de gefrustreerde terpen, 1^e eeuw.

Middelstum (Boeramsterweg): vuurstenen sikkkel, Vroege IJzertijd.

Groningen (Martinikerkhof): grote en kleine koolstronkbeker, 15^e eeuw.

Loppersum: goudschat, 16^e eeuw.

Wedde: Keltisch regenboogshoteltje en twee fibulae, rond het jaar nul.

Winsum: benen voorwerpen (naalden, spinklosjes), negende eeuw.

Joeswerd: houten schaal, Romeinse tijd.

Ezinge: wierde Ezinge zie voor info <https://www.wierdenland.nl/>

Niehove: wierdedorp.

Veendam: lakprofiel, haardkuilen in rood zand, mesolithicum.

Noordlaren/Hondsrug: hunebed G1 (Noordlaren), midden-mesolithicum.

Noordlaarderbos/Hondsrug: karrensporen, Middeleeuwen.

Haren: grafheuvel Harendermolen, Laat-Mesolithicum (Klokbeke).

Westerwolde (Nuis): urnen Westerwolde, Late Bronstijd.

Hoogkerk-Ruskenveen: vuursteenknol, Paleolithicum.

Fryslân

Terschelling geofysisch onderzoek opwater naar scheepswrakken; sonarscan waterbodem Waddengebied naar scheepswrakken

Bergumermeer: Tussen 1971 en 1974 is er bij het Bergumermeer een grote vindplaats uit de [middensteentijd](#) opgegraven door wetenschappers en studenten van de Universiteit van Groningen. Het was een bijzondere opgraving, omdat dit één van de eerste opgravingen was waarbij werd gewerkt met computers. Lang is gedacht dat er op deze plek een aantal hutten stond, die lange tijd werden bewoond. Dat is bijzonder omdat mensen in deze periode meestal kort ergens verbleven. Na een tijdje trokken ze verder naar plaatsen waar meer voedsel te vinden was. Een paar jaar geleden is deze opgraving nog eens nader onder de loep genomen. De onderzoekers ontdekten toen dat mensen helemaal niet lang achtereen op deze plek hebben gewoond. In plaats daarvan bezochten jagers en verzamelaars de plek juist heel vaak voor een korte periode. De plek aan het meer was dus een favoriete stek in de middensteentijd. Omdat we niet veel weten van mensen uit deze periode kunnen nieuwe archeologische vondsten vaak leiden tot andere conclusies. Het blijft daarom belangrijk om oude opgravingen en vondsten opnieuw te bekijken, met de kennis van nu. Soms kan je een opgraving of een vondst dan in een heel ander daglicht plaatsen. In het [Archeon](#) hebben ze twee hutten nagebouwd, gebaseerd op de vondsten in Bergumermeer. Je kunt hier dus ontdekken hoe de jagers en verzamelaars in de middensteentijd hier geleefd hebben.

Hegebeintum: Met een hoogte van ca. 9 meter boven NAP is de terp van Hegebeintum de hoogste terp van het Noord-Nederlandse en Duitse terpengebied. Het is daarnaast ook één van de oudste terpen: de terp was al rond 500 jaar voor Christus bewoond. Aan het begin van de twintigste eeuw is een deel van de terp afgegraven vanwege de vruchtbare terpaarde. In het bezoekerscentrum op de terp zijn veel vondsten te zien die tijdens de afgravingen tevoorschijn kwamen. Het pronkstuk is de replica van een 7e eeuwse zilveren fibula die met goud is overtrokken en waarvan de knop is versierd met fijn filigraanwerk. Opgravingen in de middeleeuwse graf- en crematievelden van Hegebeintum en Oosterbeintum hebben bovendien veel informatie opgeleverd over de wijze van begraven en de bijbehorende rituelen. In eerste instantie cremeerden de Friezen hun overleden familieleden, maar onder invloed van het christendom gingen zij geleidelijk over op begraven. Hegebeintum is ook de vindplaats van de ‘terpdame’ van wie sinds 2015 een gezichtsreconstructie te zien is in het Fries Museum. Het steunpunt verzorgt rondleidingen, onder andere over de terp naar het 12e eeuwse kerkje. Hier is een unieke collectie rouwborden te zien van adellijke families die in een stins nabij het dorp woonden. Het Archeologisch Steunpunt van Hegebeintum is eveneens onderdeel van het samenwerkingsverband Terpenland. Door Terpenland worden regelmatig ‘terpendagen’ georganiseerd met archeologische activiteiten.

Oosterbeintum: Uit opgravingen in 1978 blijkt dat de terp Oosterbeintum net als Hogebeintum op een in zuidwest-noordoostelijke richting verlopende [kwelderrug](#) is opgeworpen, die rond de 6e eeuw v.Chr. reeds bewoonbaar was. De eerste bebouwing wordt gedateerd op de [Midden IJzertijd](#) (zie ook [Nederlandse Brons- en IJzertijd](#)). Uit ploegkrassen van een [eergetouw](#) (voorloper [keerploeg](#)) die werden gevonden bij de opgraving van 2011, bleek dat rond 500 v.Chr. reeds [akkerbouw](#) werd bedreven bij Oosterbeintum.^[1] Bij deze opgraving werden ook scherven van [Ruinen-Wommels aardewerk](#) aangetroffen die eveneens dateren van rond 500 v.Chr. Vroeger werd aangenomen dat Oosterbeintum verlaten werd als gevolg van een grotere invloed van de zee. Bij de opgraving van 2011 zijn echter ook resten van dieren gevonden uit de [Late IJzertijd](#), de Vroeg-Romeinse, Midden-Romeinse, en Laat-Romeinse tijd (200 v.Chr. tot 400 na Chr.). Scherven uit de Romeinse tijd werden al eerder aangetroffen. Oosterbeintum vormde toen nog niet één terp, maar bestond uit een rij van boerderijterpjes langs een geul. Deze terpen overstroomden enkele keren per jaar bij [stormvloed](#), hetgeen ontdekt werd doordat zich verschillende kleilaagjes in de terp bevinden. Bij de opgravingen van 2011 werden ook sporen van een vroegmiddeleeuws dijkje

gevonden. Tijdens opgravingen tussen 1988 en 1989 bleek dat er een [vroegmiddeleeuws grafveld](#) in de terp ligt. Er werden resten van tussen de 110 en 163 graven en crematies gevonden. De crematieresten bestonden uit 21 (resten van) urnen, een [brandstapelkuil](#), 5 [brandkuilen](#), 71 [brandvlekken](#), en 17 crematiesporen die reeds verspit waren. Het oudste graf dateerde voor zover bekend uit rond 400 en het nieuwste uit de eerste helft van de 8e eeuw. Onder de skeletten bevond zich een [dwerg](#) (mogelijk leed deze aan [achondroplasia](#)). In de terp werden ook overblijfselen van zes honden en een paard aangetroffen, alsook verschillende voorwerpen (vaak [grafgiften](#)), zoals beenderen van [oerossen](#), [strandlopers](#) (mogelijk als versiering voor vrouwen), klinknagels (van schepen), [fibulae](#), kralen, spinklosjes, een [sax](#) en een lanspunt. Bij de opgraving van 2011 werden nog meer menselijke resten en nog een hond en een hengst ontdekt, alsook resten van verschillende andere honden en paarden, runderen, schapen, geiten, varkens en vogels gevonden. Het is waarschijnlijk dat het grafveld vroeger op een aparte terp lag, gescheiden van de overige terpjes. Deze opstelling is namelijk ook aangetroffen bij andere vroegmiddeleeuwse grafvelden in Drenthe en Oost-Friesland. De bewoning vond tijdens het gebruik dan waarschijnlijk plaats op terpjes iets ten noorden van het grafveld lagen en met de rest van de terp zijn afgegraven. Op basis van de vondsten, die slechts op een deel van de terp zijn gedaan (geschat wordt dat er in totaal resten van tussen de 183 en 271 mensen moeten liggen), en een gebruiksduur van ongeveer 350 jaar is een ruwe schatting gedaan dat er gemiddeld 19 tot 29 personen op en rond de terp woonden. Uitgaande van een gemiddelde van 6 personen per boerderij, kan worden aangenomen dat er gemiddeld 3 tot 5 boerderijen op en rond de terp waren. In de loop van de 6e of 7e eeuw, maar mogelijk ook pas in de [Karolingische](#) periode zijn de terpen samengevoegd tot één terp. Na 800 is de terp nog behoorlijk verhoogd met grond. De begravingen hielden toen op. Vermoed wordt dat de doden vanaf de [kerstening](#) in de 8e eeuw begraven werden bij de parochiekerk, in dit geval waarschijnlijk bij de [Sint-Martinuskerk](#) van [Ferwerd](#). Oosterbeintum bleef ook later net als de [sates Groot Heskampen](#) en [Klein Heskampen](#), die eigendom waren van het [klooster Foswerd](#), bij de kerk van Ferwerd horen. De naam van de terp komt voor het eerst voor als 'Osterbinetheim' in het jaar 944 in een goederenlijst van de [Abdij van Fulda](#). In de 9e eeuw was er alleen sprake van 'Bintheim' (Beintum), Hogebeintum. Mogelijk is dit Beintum in de 10e eeuw gesplitst in Westerbeintum (vanaf de 16e eeuw Hogebeintum) en Oosterbeintum. Beintum komt van [buntgras](#) (bint)^[2], een gewas dat tegenwoordig niet meer voorkomt in het gebied. Bij de opgravingen van 1988-89 werden in een sloot die later door de terp werd gegraven, een reliëfband [amfoor](#) uit de 10e eeuw gevonden van het type dat ook in [Dorestad](#) is gevonden. Bij de opgraving van 2011 werden een gave [kogelpot](#) en een kruik uit de 13e eeuw gevonden. Mogelijk waren dit offerpotten die nog in de katholieke tijd als [bijgeloof](#) werden begraven als offer, al is dit geenszins zeker. Volgens een legende zou Oosterbeintum een dorp met een kerk zijn geweest dat rond 1400 uitstierf door de [pest](#). Een van de klokken van Ferwerd werd namelijk reeds in 1383 gegoten door klokkengieter Seghebodi. Deze kerk zou echter pas in 1421 zijn gebouwd en volgens de legende komen stenen van deze kerk en de klok van een afgebroken kerk in Oosterbeintum. Voor deze legende is echter geen enkel bewijs en sporen van een kerk zijn in Oosterbeintum nooit gevonden. Daarbij zijn er ook geen graven aangetroffen uit deze periode, die anders rondom de kerk begraven zouden moeten zijn geweest. Oosterbeintum groeide waarschijnlijk nooit uit tot een dorp, maar bleef qua bevolkingsomvang min of meer constant door de eeuwen. In het register van aanbreng van 1511 en 1540 wordt melding gemaakt van vier boerderijen. Uit een reconstructie van het grondbezit in 1640 en 1700 blijkt dat er dan nog drie boerderijen in bedrijf zijn. Deze boerderijen waren er nog in de tweede helft van de 19e eeuw, maar mogelijk zijn de beide noordelijke boerderijen begin 20e eeuw gesloopt voor de exploitatie van de terp, zodat er sindsdien nog slechts een boerderij staat. De afgraving van de terp startte enkele jaren nadat

de belastingdienst begin 20e eeuw besloot tot het heffen van belasting per kubieke meter over terpen. In 1908 werd de terp in een advertentie beschreven als ‘een bijzonder hoge en uitmuntende terp, die behoort tot één der hoogste en beste terpen van Friesland...in de nabijheid van de Blijastervaart’. De hint hierin dat de terp vlak bij de [Blijaërvaart](#) lag, verwijst waarschijnlijk naar het feit dat terpafgravers hun grond meestal per water vervoerden naar gebieden waar men de vruchtbare aarde goed kon gebruiken voor het verbeteren van de bodem. De afgraving begon in 1913, nadat een vergunning was verleend voor het leggen van rails van Oosterbeintum naar de Blijaërvaart. Met [kipkarren](#) werd de grond daarover vervoerd naar klaarliggende schepen. De advertenties voor 'uitmuntende terpaarde' komen voor tot 1927. Toen was het hart van de terp volledig afgegraven en waren naast resten van de terprand alleen enkele kleine verhogingen overgebleven tussen stukken die zeer diep waren weggegraven. Over het hart van de vroegere terp werd vervolgens de weg Easterbeintumerdyk aangelegd. In 1987 werd door een amateurarcheoloog een urn en een deel van een menselijke schedel gevonden in de terp. Daarop werd de zuidrand van de terp tussen 1988 en 1989 onderzocht onder leiding van Egge Knol ([Vrije Universiteit Amsterdam](#)), Gilles de Langen ([BAI](#), Groningen) en Evert Kramer ([Fries Museum](#)) en kwam het vroegmiddeleeuwse grafveld aan het licht. De tweede opgraving in 2011 vond plaats onder leiding van Johan Nicolay van de opvolger van het BAI; het [Groningen Institute of Archaeology](#). Ditmaal werd een 130 meter lange sleuf in de terprand gegraven.

Winsum e.o.: Friesland is de Noord-Nederlandse provincie met de meeste archeologische vondsten van Romeinse origine. Opgravingen in Wijnaldum (1991-1993) en Winsum (1997) hebben nieuw licht geworpen op de maatschappelijke context waarin deze voorwerpen werden gebruikt. Wijnaldum leerde ons dat een deel van deze vondsten 'opschuift' naar de vroege Middeleeuwen, en Winsum overstelpde ons met vondsten uit de periode dat de Romeinen hier daadwerkelijk militair vertegenwoordigd waren, tussen 12 vóór en 28 na Chr. Beide opgravingen bestreken meerdere bewoningsperiodes, en beide leverden stof voor nieuw monumentenbeleid. Wijnaldum opende ons de ogen voor de erosie van wettelijk beschermde archeologische monumenten en Winsum toonde eens te meer de tot nu toe veelal verwaarloosde waarde van terpzolen, de ondergrond van ooit afgegraven terpen. J.M. Bos en M.J.L.Th. Niekus zijn als archeoloog verbonden aan het Archeologisch Centrum van de Rijksuniversiteit Groningen, J. Scheffer aan de stichting ArgHis en het Argeologisch Werkferban van de Fryske Akademy.

Slag bij Boksum: Bij het uitgraven van de nieuwe opvaart bij Boksum is een grafkuil gevonden met vijf of zes skeletten. Volgens archeologen gaat het mogelijk om slachtoffers van de Slag bij Boksum in 1586. Het zou dan de eerste keer zijn dat mensenresten worden gevonden van de veldslag. De skeletten werden vorige week gevonden vlakbij de Westergodijk, dat is de westkant van de voormalige Middellzee. „Eerst denk je dat het om reguliere begravingen gaat uit de vroege middeleeuwen”, zegt provinciaal archeoloog Gilles de Langen. „Maar dat bleek niet het verhaal. De lichamen zaten samen in één kuil.” Dat de lichamen in één kuil zaten betekent dat ze gelijktijdig zijn begraven. „Vijf of zes mannen in één kuil op deze locatie. Dan weet je dat er sprake is geweest van geweld, want anders vind je ze nooit bij elkaar in een graf. En dan is het meteen ook heel verleidelijk om te denken aan de Slag bij Boksum.” De Slag bij Boksum vond plaats rond 17 januari 1586. Het was een veldslag tijdens de Tachtigjarige Oorlog, de oorlog waarbij inwoners van de toenmalige Nederlanden in opstand kwamen tegen de overheersing van het Spaanse Rijk. Bij Boksum kwam het destijds tot een veldslag tussen een leger van de Spaanse bevelhebber Johan Baptiste van Taxis en een Friese troepenmacht. De Spanjaarden wonnen en aan Friese zijde sneuvelden minstens vijfhonderd mannen. De Langen vertelt dat het erop lijkt dat een

van de schedels een harde slag heeft gehad. Omdat de archeologen nu schatten dat de schedels dateren van omstreeks 1600, wordt het vermoeden steeds groter dat het gaat om slachtoffers van de Slag bij Boksum. Uit nader onderzoek moet blijken of dat het geval is. „We moeten straks eerst uitsluiten dat het gaat om een jongere of oudere vondst.” Daartoe worden de andere vondsten geanalyseerd die zijn gedaan in de grafkuil: aardewerk en enkele verroeste voorwerpen. De ouderdom van het jongste aardewerk in de kuil geeft over het algemeen een goede aanwijzing voor de datering. Volgens De Langen gaat het om skeletten van jonge mannen. Dat zou de kans groter maken dat het gaat om slachtoffers aan Friese zijde: waarschijnlijk waren de Spanjaarden beter opgeleid en daardoor ouder. „Maar je weet maar nooit hoe het destijds precies ging.” Door middel van een isotopenonderzoek – een analyse van de botten en tanden – zou kunnen worden vastgesteld of de personen destijds zijn opgegroeid in de omgeving of in meer zuidelijk gelegen landen. Ook de uitkomst van dat onderzoek zegt mogelijk niet alles, omdat destijds ook Friezen vochten aan Spaanse zijde. De archeoloog zegt dat het erg bijzonder zou zijn als kan worden vastgesteld dat het om slachtoffers gaat van de Slag bij Boksum. „We weten dat er heel veel gevechten en oorlogen gevoerd zijn, maar daar vind je normaal niet veel van terug. En dan vind je opeens de skeletten van zes mensen in een kuil die je aan een van die historische gebeurtenissen zou kunnen koppelen.” Vanmiddag wordt een klein deel van de vondsten tentoongesteld voor belangstellenden. Dat gebeurt op het terrein aan de Pypsterbuorren in Boksum van een uur tot half vijf (*Bron: Friesch Dagblad – woensdag, 9 maart 2016*).

Macabere sporen van bloedbad bij Boksum

De aangetroffen schedels en knekels bij Boksum lijken de restanten van een veldslag uit de Tachtigjarige Oorlog. Zulke vondsten zijn erg zeldzaam.

De slag bij Boksum vormde het slot van een gruwelijke rooftocht door Friesland in de Tachtigjarige Oorlog. De knekels die afgelopen week opdoken onder de Pypsterbuorren lijken hier een overblijfsel van. Zo'n concrete oorlogsvondst is uitzonderlijk voor Friese begrippen. Wie wil begrijpen wat er die vreselijke dag gebeurde, moet terug naar het jaar 1580, toen Friesland zich losmaakte van de gehate Spaanse koning Philips II. De Spaansgezinden bleven nog lang de baas in Groningen en Overijssel, van waaruit zij Friesland opnieuw probeerden te veroveren.

Om dit te verhinderen, stelden de Friese Staten de dappere krijgsman Willem Lodewijk van Nassau (Us Heit) aan als stadhouder. Zijn taak was zwaar, want vanuit hun bolwerk Steenwijk loerden de 'Spanjaarden' nog jarenlang op Friesland.

Toen de stadhouder eind 1585 met een deel van zijn soldaten tijdelijk naar Zeeland afreisde, grepen de Spaansgezinden hun kans. Naar verluidt vielen 3700 krijgslieden over bevroren wateren het zuidwesten van Friesland binnen.

'Voor de zekerheid hebben we DNA zekergesteld'

Ze plunderden, verkrachtten en moordden er op los. Angstige vrouwen en kinderen vluchtten de kerk van Winsum in en stierven bij bosjes toen het gebouw in brand werd gestoken. De militaire leiders in Leeuwarden stuurden snel een geïmproviseerd legertje naar Boksum om de Spaansgezinden tegen te houden. In de bevroren bodem probeerden de Friese soldaten en vrijwilligers zich 'in te graven'.

Zij waren hiermee nog niet klaar toen de Spanjaarden en Nederlandse helpers het dorp op de zeventiende januari 1586 aanvielen. De Friezen werden hierbij vernietigend verslagen. Zelfs voorzichtige schattingen gaan uit van vier- tot vijfhonderd doden door de Spaanse inval. Veel plezier hadden de Spaansgezinden er overigens niet van. Door invallende dooi en oprukkende troepen van Us Heit zagen zij zich gedwongen snel naar katholiek gebied terug te reizen met achterlating van hun buit, kanonnen en doden.

De botten die vorige week bij Boksum opdoken, stelden de archeologen eerst voor een raadsel: „Ze liggen in een kuil in de zeedijk”, zegt archeoloog Arjan Hulleger. Eerst werd dan

ook gedacht aan een grafvondst uit de middeleeuwen, toen Boksum nog aan de Middellzee lag.

Maar de opvallende vondst van een schedel met kogelgat en het roodbakkend aardewerk tussen de botten duiden op de zestiende eeuw. Daarmee ligt er een link naar de bekende ‘Slag bij Boksum’.

De dijk was toen al lang omringd door landerijen, en kon in de oorlog strategisch worden gebruikt. Zouden Friese strijders zich hier hebben ingegraven, waarna zij in hun verdedigingskuil werden overrompeld en gedood?

Verzamelkuilen

Een andere mogelijkheid is dat dorpsbewoners achteraf enkele verzamelkuilen hebben gegraven voor de lijken op het slagveld. Officieren zullen vast netjes zijn begraven door hun adellijke families, terwijl een naamloos graf dienst kon doen voor ongeïdentificeerd voetvolk, mogelijk van Spaanse zijde.

„Voor de zekerheid hebben we DNA zekergesteld”, vertelt Jet Tolsma van Antea. Of dit geanalyseerd wordt, is nog onduidelijk, want het kost veel geld. Dit zou wel duidelijk kunnen maken of een geraamte aan een Spanjaard of Fries toebehoorde.

Ook andere aspecten verleiden tot onderzoek. Het kogelgat zat bijvoorbeeld aan de bovenzijde van het doodshoofd: dit vertelt iets over de gevechtssituatie. De kogel doorboorde de schedel slechts aan één kant, maar is gek genoeg niet teruggevonden.

Leeuwarder Courant: Erwin Boers – 10 maart 2016

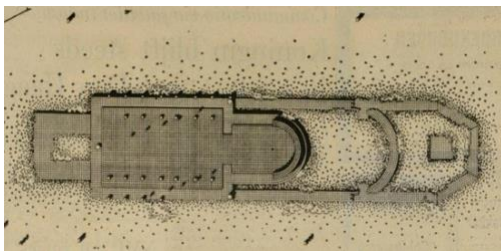
Oldehoofsterkerkhof: Het onderzoek van het Oldehoofsterkerkhof in 2006 behoort tot de grootste archeologische teropgravingen die ooit zijn verricht in Noord-Nederland. De opgraving heeft niet alleen nieuwe kennis opgeleverd over Leeuwarden, maar ook over de terperijd in het algemeen. Bovendien is een hele generatie archeologen, amateurs en passanten weer geïnspireerd geraakt door de terparcheologie. De resultaten van dit onderzoek hebben geleid tot een uitgebreide wetenschappelijke rapportage. Een prettig leesbaar boek voor een groot publiek komt er gelukkig ook. Dit boek verschijnt bij de opening van de tentoonstelling *De Wereld onder de Oldehove*. Deze tentoonstelling in het HCL betreft niet alleen het recente onderzoek, maar ook eerdere archeologische vondsten uit met name 1933 en 1968. De tentoonstelling wordt op zaterdag 17 oktober geopend tijdens de Dag van de Leeuwarder Geschiedenis en loopt tot en met augustus 2010.

Strieper Kerkhof (Terschelling): Het eiland Terschelling kent vandaag de dag vijf begraafplaatsen, waarop goed te zien is hoe verbonden het eiland is met de zee. Dat is af te lezen aan de grafmonumenten met daarop vele afbeeldingen van schepen of teksten die verwijzen naar de zee, maar ook aan de ligging van de begraafplaatsen. Die van West-Terschelling liggen hoog in de duinen, terwijl ook voor die van Midsland en Hoorn wat hogere gedeelten zijn opgezocht. Er is echter ook nog een kerkhof dat gelegen is op een hoge terp. Het gaat hier om het kerkhof van Striep.

Wie nu langs de hoofdweg van het eiland vanaf de boot naar het oosten rijdt, komt vanzelf bij Midsland. Net voor het plaatsje, aan de zuidkant van de

hoofdweg, ligt het Strieper Kerkhof. De vraag komt meteen op waarom zo dicht bij Midsland nog een kerkhof ligt. Dat heeft alles te maken met de situatie voordat men hier dijken heeft aangelegd. Totdat de lagere delen van het eiland beschermd werden door dijken had het water vrij spel tot aan de duinen. Op de hogere delen in de kwelders werden in de middeleeuwen, net als op het vasteland van Fryslân, terpen opgeworpen. Op die terpen werd gewoond en er ontstonden kleine dorpjes. Zo'n dorpje was Striep, ook wel Stryp of Surriyp dan wel Seerijp of Zeerijp. Verschillende slenken [1] tussen de terpen zorgden ervoor dat Striep lange tijd een redelijk geïsoleerd dorpje was. Dat Midsland zo dicht bij Striep kon ontstaan, ligt aan deze slenken. Striep is waarschijnlijk de oudste bewoonde plek op het eiland en was lange tijd het belangrijkste dorp. Van de kerk die bij Striep gebouwd werd, maakten ook de inwoners van de gehuchten Kinnum, Kaart, Stortum, Wolmearum en Landerum gebruik. Dat is mogelijk ook de reden waarom de kerk niet in het dorp werd gebouwd, maar meer centraal gelegen, zodat de kerk ook voor de andere dorpen goed te bereiken was.

De eerste kerk van Striep werd waarschijnlijk rond het jaar 850 gebouwd en was gewijd aan Sint Maarten. Dat was een klein houten gebouw van geringe afmetingen en nagenoeg vierkant. De kerk werd gebouwd op een oude duinkop van ongeveer twee meter hoog die al voordien gebruikt was als grafveld. In de decennia daarna is het duin opgehoogd met zand en zoden en daarbij telkens vergroot. Het opgebrachte zand hield men ter plekke met behulp van de zoden. In de tiende eeuw is ter plekke een houten zaalkerkje gesticht dat een meer herkenbare plattegrond kende en een oost-west oriëntering. Nog geen eeuw later is men begonnen met een nieuwe kerk, dit keer uit tufsteen opgetrokken. Het stenen gebouw was zeker twee keer zo lang als de houten voorganger doordat nu aan de oostzijde een smal koor werd aangebouwd. Als fundering werden veldkeien gebruikt die vermoedelijk uit keileemgebieden in de buurt (Gaasterland, Texel of Wieringen) werden aangevoerd. Omstreeks 1150 werd het oude koor afgebroken en is de kerk verlengd, wederom in tufsteen. In die periode is ook een tufstenen toren toegevoegd. Eind veertiende- of begin vijftiende eeuw vond een laatste uitbreiding plaats. De ronde beëindiging van het romaanse koor maakte plaats voor een driezijdig gesloten gotisch koor. Daarbij werd gebruik gemaakt van bakstenen van groot formaat, zogenaamde kloostermoppen. Het schip werd daarmee feitelijk verlengd wat waarschijnlijk was bedoeld om ruimte te bieden aan de groeiende bevolking. De vloer die voorheen uit leem bestond, werd nu betegeld, als reflectie op de toenmalige welvaart. Bij opgravingen in de tweede helft van de twintigste eeuw zijn sporen gevonden die er op wijzen dat men in de zestiende eeuw is gaan begraven in de kerk zelf. Striep was halverwege de middeleeuwen steeds meer overvleugeld door het nabijgelegen Midsland. Zo werd Midsland het bestuurscentrum van het gehele eiland Terschelling. Maar Striep behield nog wel zijn kerk en pastoor. Die laatste bleek het rond 1565 niet al te nauw te nemen met de katholieke leer. In juni 1568 werd pastoor Jan Jarichs, na een aantal waarschuwingen, uit zijn functie gezet en van het eiland verbannen. Jarichs sloot zich daarop aan bij de Watergeuzen en zinde op wraak. Die kreeg hij al snel. In september 1568 of 1569 overvielen de Geuzen met Jarichs als gids Striep en namen de nieuwe pastoor en de drost gevangen. De kerk werd geplunderd en in brand gestoken. Dit bleek de doodsteek voor kerk en dorp. De tijden waren er niet na om de kerk weer op te bouwen. De toren was nog blijven staan, maar stortte in 1603 tenslotte ook in. Hierna zijn de stenen mogelijk verkocht en afgevoerd, want op het eiland is nauwelijks nog iets van het materiaal van de kerk te vinden. Wat resteerde was alleen de fundering. Die werd nadien

overdekt met zand en de plek bleef nog lange tijd in gebruik als kerkhof. Rondom werd een 1.40 meter brede omgangspad aangelegd. Een tijd lang werd het kerkhof gebruikt door de inwoners van het dorp West-Terschelling om hun doden te begraven omdat zij hun oude kerkhof in 1593 in zee hadden zien verdwijnen. Het huidige dorpje Striep is nadien waarschijnlijk ontstaan bij een uitwateringssluis die in 1948 is opgeruimd. Daar lag een middeleeuwse terp die nu geheel bewoond is.

Legende van het Strieper Wyfke

Terschelling is meer dan eens doelwit geweest van plunderingen en aanvallen. In 1666 was Nederland verwickeld in de Tweede Engels-Nederlandse Oorlog (1665-1667). In augustus van dat jaar landden de Engelsen met een klein leger bij West-Terschelling om haven en dorp onder dreiging van brandstichting en plundering af te persen. Het dorp kon niet voldoen aan de eisen van de Engelsen en na de plundering van West-Terschelling trok een peloton Engelse mariniers naar het oosten van het eiland. Nabij het Strieper kerkhof hield men halt omdat men die heuvel met daarop de tientallen staande silhouetten niet vertrouwde. De legende, want dat is het, gaat verder met de Engelsen die een oud vrouwtje vragen naar wat er verderop nou precies te zien is. Daarop zou het vrouwtje geantwoord hebben “er staan er bij honderden, maar er liggen er bij duizenden”. Daarop maakten de Engelsen rechtsomkeert omdat zij vreesden dat er een heus leger achter de heuvel verscholen zat. Daarmee redde het vrouwtje de rest van het eiland van plundering. Wat zij antwoordde, klopte helemaal, want ze doelde op de talloze grafstenen die er staan en de duizenden begravenen die er liggen. De legende wordt ter plekke levend gehouden door een beeld van een oude vrouw die in de verte wijst. Het beeld ‘Het Strieper Wyfke’ werd in 1982 gemaakt door beeldhouwer Huib Noorlander.

Het kerkhof

De heuvel waarop het kerkhof ligt, is een niet te missen element in het landschap. Bezoekers komen nagenoeg altijd vanuit het westen en zien dan eerst het beeld van het Strieper Wyfke en vervolgens de met rozebottel afgezette heuvel. Via een smal pad, waarbij aan het begin een informatiebord staat, kan men de kleine hoogte overbruggen en komt men op het eigenlijke kerkhof. Daar valt meteen de reconstructie op van de kerk in koperslakkeien, een type steen dat we niet vaak meer tegenkomen. Uiteraard valt ook een aantal grafstenen op die her en der verspreid op de heuvel staan. Sommige hebben de vorm van een stoeppaal zoals die ook in het dorp West-Terschelling nog bij verschillende huizen aangetroffen kan worden. Deze hardstenen palen werden in de zeventiende eeuw overgebracht uit Henegouwen en sierden de stoepen van huizen. Daarmee waren ze vaak verankerd met een ijzeren staaf. Zoals nu nog te zien is in het dorp West-Terschelling kon daarmee een soort bankje naast de deur gevormd worden. De typisch renaissancistische vormen waren destijds in de mode

in een groot deel van het land. Dergelijke palen kunnen tegenwoordig nog teruggevonden worden in Noord-Holland en Fryslân. Met de aanleg van een nieuwe begraafplaats achter de Brandaris in 1829 wordt er minder begraven op Striep. In 1875 werden bij een inventarisatie 724 graven genoteerd op het kerkhof. De laatste Terschellinger die op Striep begraven werd, was Jan Gerrits Swart (1824-1902). Hij had een tijdje in Amsterdam gewoond en was na het overlijden van zijn vrouw weer teruggekeerd naar Terschelling. Nadien werden nog vier drenkelingen op het kerkhof begraven, de laatste in 1916. Officieel werd het kerkhof pas in de jaren dertig gesloten.

In 1959 werd geopperd dat Striep weer in gebruik genomen zou worden voor het begraven van drenkelingen. Het drenkelingenkerkhof op Schiermonnikoog werd als voorbeeld aangehaald. Dit idee kwam van de ‘Vereniging tot verzorging van aangespoelde drenkelingen’ die zijn oorsprong had rond Hoorn. In de jaren zestig van de twintigste eeuw is de vereniging met het

Drenkelingenfonds opgegaan in de stichting Ons Schellingerland (opgericht in 1962). Kennelijk vond men het voorstel nog zo gek niet, want in 1964 kwam de gemeente met het plan een aanliggend perceel bij het kerkhof aan te wijzen als begraafplaats. Dat idee werd ook ingegeven door het feite dat het kerkhof rond de kerk van Midsland voor de toekomst mogelijk onvoldoende plek zou bieden. De eerder genoemde stichting kwam daar tegen in het verweer en liet, om aan te tonen hoe bijzonder de heuvel was, een opgraving uitvoeren. Door de stichting werd contact gezocht met het Fries Museum, die samen met het Biologisch Archeologisch Instituut in Groningen tussen 1966 en 1970 verschillende opgravingen hebben gedaan. De hiervoor genoemde feiten over de geschiedenis van Striep zijn grotendeels tijdens deze opgravingen vastgesteld. Bij de opgraving werden ook grafstenen opgegraven, daterend uit de eerste helft van de zeventiende eeuw. Daaronder ook grafstenen die vervaardigd waren uit walvisbeen. De stenen zijn niet ter plekke bewaard, maar in het drenkelingenhuisje dat vlakbij het kerkhof staat. Een van de gevonden zerken bevat een driemaster en een afbeelding van het wapen van Terschelling. In het huisje liggen ook nog andere resten van de kerk die gevonden zijn bij de opgraving. Na de opgravingen stond het historisch belang van de plek vast en gingen de plannen van tafel.

Overigens was het oude kerkhof in 1965 ook al aangewezen als rijksmonument. De redengevende omschrijving luidt als volgt: “Buiten de kern van Midsland aan de grote weg ligt het ronde verlaten Strieper kerkhof, waarop twee gave en vier bovenstukken van voormalige stoepstenen als graftekens dienst doen.” In 1971 ontwierp ir. K.I. Ruige de markering van de plattegronden van de houten en stenen kerken die op het kerkhof hebben gestaan. Dit in opdracht van de stichting Ons Schellingerland die ook de opgraving subsidieerde.

Grafstenen

Op het kerkhof is nog een aantal grafmonumenten te vinden, waaronder een aantal eerder genoemde stoeppalen. Mogelijk gaat het niet alleen om grafstenen. Het kan ook zijn dat een aantal stoeppalen na omzwervingen hier geplaatst is. Bekend is onder meer een schenking van een stoeppaal uit Stiens die daar bij een afgebroken boerderij heeft gestaan. Een wat eenvoudiger negentiende-eeuwse stoeppaal is er ook te vinden. Dergelijke hardstenen palen werden begin negentiende eeuw doormidden gezaagd om te dienen als grafpaal. Ze waren overbodig geworden door nieuwe grenzen die nu

op papier werden vastgelegd en niet meer met palen hoefden te worden gemarkeerd. De paal die op het kerkhof staat, is voor Aaltje Lieuwes de Geest (1800-1835), huisvrouw van Leendert Stobbe (1798-1887). Aaltje en Leendert kregen zes kinderen, van wie slechts twee in leven bleven. Aaltje stierf bij de bevalling van het zesde kind dat dood ter wereld kwam. Of de vier doodgeboren kinderen hier ook begraven zijn, vertelt het grafboek niet. Een fraaie negentiende-eeuwse stèle is die voor de familie Doeksen. Rein Gerrits Doeksen overleed in 1848 en overleefde zijn vrouw (1838) en twee kinderen (1838 en 1814), die hier ook begraven werden. In de top van de steen is een verdiept veld opgenomen met daarin centraal een gevleugelde zandloper. De steen valt sterk op doordat de verdiepte letters wit geverfd zijn in een zwart vlak. Aan de noordzijde staat de wat minder opvallende stèle voor Jan Gerrits Swart, de laatste Terschellinger die hier begraven werd. Jan werd begraven in het graf waar eerder zijn vader Gerrit Tjebbesz Swart (1775 – 1859) was begraven.

[1] Een slenk is een geul waar eb- en vloedwater doorheen stroomt, zoals in Zeeland of het Waddengebied.

Wijnaldum: Het noordwesten van Friesland (Westergo) was in de vroege middeleeuwen een centrum van rijkdom, macht en edelsmeedkunst. Vooral rondom Wijnaldum zijn opzienbarende goudvondsten gedaan. Hieruit wordt duidelijk dat dit gebied een voorname positie innam binnen het Friese koninkrijk van die tijd. In het archeologisch steunpunt van Wijnaldum wordt deze geschiedenis zichtbaar gemaakt. De meest spectaculaire vondst van dit dorp is een grote gouden fibula, het beroemdste archeologische voorwerp van Friesland. Door de jaren heen zijn er vanaf halverwege de twintigste eeuw telkens verschillende stukjes van deze 6e eeuwse mantelspeld gevonden, die daarmee steeds verder kon worden gereconstrueerd. Deze sierspeld is in het Fries Museum te Leeuwarden te bewonderen. Het Steunpunt van Wijnaldum is gevestigd in de consistorie achter de kerk. Het Steunpunt is onderdeel van het samenwerkingsverband Terpenland en organiseert onder andere wandelingen langs de terpenreeks, onder leiding van een gids.

Kloostercomplex Klaarkamp: ‘Tmeeste ende tgrootste van alle cloisteren, wel begraven mit wyden graften’ zo wordt het bij het Friese Rinsumageest gelegen Cisterciënzerklooster Klaarkamp in een uit 1468 daterend spionagerapport aan Karel de Stoute omschreven. Deze beschrijving weerspiegelt de indruk die het kloostercomplex op bezoekers van dit deel van Friesland in de Middeleeuwen moet hebben gemaakt. Het uit baksteen opgetrokken kloostercomplex torende op een 3-4 m hoge terp ruim boven de omgeving uit en was in de late 12e eeuw een van de eerste bouwwerken uitgevoerd in dit bouw materiaal. Het complex werd omgeven door een dubbele omgrachting met wallen. Poorten markeerden de toegangen tot het complex. In de loop van de Middeleeuwen wist het klooster een grondbezit van meer

dan 4.000 ha op te bouwen. Landerijen en boerderijen lagen verspreid over heel Noordelijk Oostergo, van Leeuwarden tot aan Schiermonnikoog. Gedurende de Tachtigjarige Oorlog, rond 1580, kwam een einde aan het kloostercomplex. Op last van de Staten van Friesland werd het complex ontmanteld, waarbij de opstallen werden gesloopt, de wallen geslecht en de grachten gedempt. Een van de redenen voor sloop was dat men vreesde dat het complex door Spaanse troepen zou worden gebruikt als vesting. Hier wraakte zich het weerbare karakter van het voormalige kloostercomplex. Vanaf 1858 viel de terp waarop het klooster lag ten prooi aan terpafgavingen. Tot 1942 werden vele tonnen vruchtbare terpaarde afgegraven en afgevoerd. Tijdens de afgravingen konden in de periode 1939-1941 door A.E. van Giffen opgravingen worden gedaan. Met het opruimen van de resten van het klooster verdween evenwel niet de belangstelling voor het complex. Klaarkamp staat nog steeds in de belangstelling van velen. Dit geldt niet alleen voor (bouw)historici en archeologen, maar vooral voor inwoners van de gemeente Dantumadeel. Dit heeft onder andere geleid tot de oprichting van de Stichting Klooster Claerkamp. Deze stichting beijvert zich al jaren om het kloosterverleden zicht- en beleefbaar te maken. In 2008 is het zuidelijke deel van het kloostercomplex aangewezen als archeologisch rijksmonument. De resultaten van de opgravingen van Van Giffen, gecombineerd met het feit dat complex een belangrijk 'lieu de memoire' is, vormden de basis hiervoor. In september 2010 is een waarderend onderzoek uitgevoerd op het noordelijke terreindeel en zijn enkele sleuven gegraven op het zuidelijke deel. Het archeologische onderzoek komt deels voort uit vragen vanuit de gemeente Dantumadeel en de provincie Frylân ten aanzien van randvoorwaarden voor eventuele toekomstige inrichtingsmaatregelen, en anderzijds uit de vraag naar de fysieke en inhoudelijke kwaliteit van het noordelijke terreindeel in verband met een mogelijk uitbreiding van het beschermde areaal. Het onderzoek heeft uitgewezen dat zich in het noordelijk terreindeel verschillende grondsporen bevinden, waaronder greppels/sloten, grachten, kuilen en funderingsresten, daterend uit de kloosterperiode en de periode daarna. Deze sporen hangen waarschijnlijk samen met bebouwing op en het gebruik van dit terreindeel. De sporenconcentratie wordt begrensd door een 17 m brede gracht. Deze gracht is, evenals enkele andere, ook aan de zuidzijde gevonden. De door Van Giffen gedocumenteerde resten van de kloostergebouwen zijn niet meer aanwezig. Wat resteert zijn met afbraakpuin opgevulde sporen. Verder bevinden zich hier grondsporen en terplagen uit de Romeinse tijd en Middeleeuwen. Alle sporen komen direct onder de bouwvoor tevoorschijn. Aan de zuidwestzijde zijn enkele grachten gevonden waarin afval van werkplaatsen is gedeponerd: smeedslakken en hamerslag van een smidse, koperslakken en bronsdruppels van een bronsgieterij, afsnijsels van een schoenmakerij en een pakket vensterglas van een glazenier. Dit terreindeel lijkt in de Middeleeuwen te zijn opgehoogd, waardoor het beter aansloot op de ten oosten daarvan gelegen terp. Op basis van de resultaten kan worden geconcludeerd dat het noordelijke deel zou moeten worden bijbeschermd. Het terreindeel bevat archeologische sporen die een waardevolle aanvulling vormen op die in het zuidelijke deel. Voor wat betreft toekomstige inrichtingsplannen is terughoudendheid geboden. De archeologische resten bevinden zich vrijwel direct onder het huidige maaiveld en zijn hierdoor uitermate kwetsbaar, mede doordat ze in organische terplagen zijn ingegraven die zettingsgevoelig zijn. Concluderend kan gesteld worden dat het hier om een zeer belangrijk monument gaat, dat zijn reputatie na vele eeuwen nog steeds eer aandoet.

Drenthe

Beilen (Drinkwaterwinning Alting) opgraving waterkuilen vroege middeleeuwen

Odoorn: grafheuvel Eppies bergje bij Odoorn

<https://www.hunebednieuwscafe.nl/2018/09/eppiesbergje-valthe-2/> Er liggen ook een aantal

hunebedden in de omgeving.

Overijssel

Haaksbergen-Groenlo (Nieuwe Twenteroute N18) opgravingen 9 vindplaatsen in wegtracé, van late prehistorie tot 17e eeuws beleg van Groenlo

Kampen (berging IJsselkogge) onderwater opgraving en bergen van een 14e eeuws scheepswrak

Enschede-Usselo: Usselerveenweg/Hegebeekweg te Enschede. Bewoning van jagers/verzamelaars uit de oude steentijd (laat paleolithicum, 11000 voor Chr.).
<https://www.enschede.nl/vrije-tijd/historie/de-laag-van-usselo> en <http://www.usselo.nl/marke-usselo/usselo-en-recreatie/belevingsplek-usselo/>

Baars: Grafheuvels nabij de Woldweg en de Baarsweg, Baars / Eese (gem. Steenwijkerland). Grafheuvels uit de late steentijd (Enkegrafcultuur en later, vanaf 2400 voor Chr.).
<https://www.canonvannederland.nl/nl/overijssel/land-van-vollenhove/land-van-vollenhove-in-de-klas/landbouwers>

Ommen: Urneveld, Hoogenraven: nabij de Stegerdijk. Urneveld met 23 grafheuvels voornamelijk uit de late bronstijd en vroege ijzertijd (1100-700 voor Chr.), maar ook uit de late steentijd. <https://www.oudommen.nl/sporen-van-vroege-bewoning-in-ommen-tumuliveld-met-brandheuvels-in-hoogenraven-vroege-bronstijd-ca-2000-1800-voor-chr/> **Schuilenburg**

Deventer: wal en gracht: Stenen wal Deventer: wal uit de 10de eeuw om aanvallen van Vikingen tegen te houden. <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/deventer-de-vikingen-de-stenen-wal> ; <https://www.canonvannederland.nl/nl/overijssel/salland/deventer/verdedigingswal>

Volthe: de Hunenburg, Volthe: Hoek Broekmatenweg, Kanaalweg noordzijde, Sluisweg te Rossum (gem. Dinkelland). Walburg uit de middeleeuwen, 11de en 12de eeuw.
<https://www.heemkundeweerselo.nl/de-hunenburg-bij-volthe/>
en <https://www.landschapoverijssel.nl/gebieden/hunenburg>

Holten: kasteel de Waardenborg, hoek Borkeldsweg, Rijssenseweg. Kasteel (verdwenen) uit de Middeleeuwen, 14de en 15de eeuw.
<https://www.canonvannederland.nl/nl/overijssel/salland/holten/kasteel-de-waardenborch>
<https://www.youtube.com/watch?v=Bneck7WCdXg>

Kampen: twee huisterpen met naastgelegen kolk (of wiel), Kamperveen: tegenover Hogeweg 14 en nabij Hogeweg 29a Kamperveen. Huisterpen uit de late middeleeuwen, 15de eeuw, met een kolk ernaast ontstaan door een dijkdoorbraak.
https://archisarchief.cultureelerfgoed.nl/Archis3/Zaakdocumenten/245/2454927/afm/34137810-afm-1470648702258-NO5030_KAAK.pdf

Sibculo: Klooster Sibculo: Grachtstraat Sibculo (gem. Hardenberg). Resten van de Cisterciënzer klooster uit de 15de eeuw. <http://www.kloostersibculo.nl/geschiedenis-klooster/>

Hellendoorn: Havezate Schuilenburg: Schuilenburgerweg 54. Terrein van de voormalige havezate Schuilenburg voor het eerst genoemd in de 14de eeuw en gesloopt in de 18de eeuw.

<https://www.canonvannederland.nl/nl/overijssel/salland/hellendoorn/schuilenburg>
<https://historie.schuilenburg.nl/>
<https://www.landgoedereninoverijssel.nl/landgoed-detail/schuilenburg.html>

De Kroezeboom op de Fleringer-Es

<https://hpancratius.nl/kroezeboom/>

De Lutte: Duivelshof

<https://wandelroutesoverijssel.fandom.com/nl/wiki/Duivelshof>

Herikerberg: grafheuvels

<https://www.anwb.nl/wandelen/routes/grafheuvels-en-leemkuilen-op-de-herikerberg>

Vasse: grafveld

<https://www.routeyou.com/nl-nl/route/view/171821/wandelroute/grafveld-vasse>
https://nl.wikipedia.org/wiki/Vasserheide_en_Vassergrafveld

Haaksbergen: Harrevelder Schans

<http://www.marceltettero.nl/Foto/Haaksbergen1/Haaksbergen1.html>

Mander: Hunebed O2

Tubbergen: hunebed, Mander: Streuweg, Mander (gem. Tubbergen). Hunebed (O2) uit de late steentijd (Neolithicum, Trechterbekercultuur, 3500 voor Chr).

<https://www.hunebednieuwscafe.nl/2019/09/het-verdwenen-hunebed-bij-mander-overijssel/?cn-reloaded=1>

En <https://hunebeddeninfo.nl/1992/07/het-hunebed-o2-bij-mander-ov/>

Mander: grafveld Mander

<https://rijksmonumenten.nl/monument/46078/terrein-waar-in-twee-grafheuvels-en-urnenveld/mander/>

https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_rijksmonumenten_in_Mander

Oldenzaal: St Plechelmusbasiliek

<https://www.plechelmusbasiliek.nl/>

Vliegbasis Twente: bunker opslag raketbrandstof

<https://www.tracesofwar.nl/sights/1485/Bunker-Opslag-Raketbrandstof.htm>

Almelo: Schuilenburg

<https://www.kasteleninederland.nl/kasteeldetails.php?id=4412>

Gelderland

Ede (A12) graven langs de snelweg. Opgraving crematiegraven uit de ijzertijd bij de verbreding van de A12 nabij Landgoed Hoekelum, Bunnik

Fort Vuren dijkversterking Gorinchem-Waardenburg; onderzoek naar de Nieuwe Hollandse Waterlinie

Gorinchem-Waardenburg dijkversterking Gorinchem-Waardenburg; archeologisch onderzoek voorafgaand aan de versterking van de dijk langs de Waal

Haaksbergen-Groenlo (Nieuwe Twenteroute N18) opgravingen 9 vindplaatsen in wegtracé, van late prehistorie tot 17e eeuws beleg van Groenlo

Megchelen (Koetshuis landgoed Landfort) opgraven 17e – 20e-eeuws koetshuis tbv de herbouw van het oude koetshuis

Uddel: De Hunneschans <https://uddel.info/over-uddel/hunneschans/>

Elst: Romeinse tempel <https://spannendegeschiedenis.nl/de-romeinen/elst-gallo-romeinse-tempel> (ligt onder de kerk, niet zeker of gratis)

Grafheuvels in de Achterhoek en op de Veluwe (bijvoorbeeld op de Ermelose heide en de Ginkelse heide en bij Wolfheze). In het gebied tussen Vaassen en Nierssen liggen grafheuvels heel keurig in een lange lijn van verschillende kilometers. De exacte reden hierachter is nog niet onomstotelijk bewezen. Grafheuvels zijn begravingen uit het laat Neolithicum, de Bronstijd en IJzertijd (ca. 2800 v. Chr. – 200 na Chr.) waar een heuvel bovenop het graf is opgeworpen. Meestal is er een eerste begraving midden in de heuvel waarover de heuvel is opgeworpen, maar vaak werden er later nieuwe doden bijgezet aan de randen van de heuvel waarna de heuvel vaak extra werd opgehoogd. Grafheuvels zijn dus niet de laatste rustplaats van één enkel persoon, maar er kunnen wel 30 personen uit verschillende perioden begraven liggen. Grafheuvels bleven eeuwen in gebruik. Soms werd er bijv. 200 jaar na de eerste begraving opnieuw iemand bij geplaatst. In de latere perioden waren bijzettingen geen inhumaties (uitgestrekte begravingen), maar crematies in een aardewerken urn. De doden kregen ook grafgiften mee zoals aardewerk, bronzen dolken, vuurstenen werktuigen, etc.

Links: grafheuvel bij Speuld (Veluwe; foto: E.Kaptijn)

Bij Speuld is een zgn. lijkschaduw gevonden (een verkleuring in de grond van de dode) deze is te zien in Museum Het Pakhuis te Ermelo

Celtic fields of raatakkers Dit zijn prehistorische akkercomplexen uit de ijzertijd (ca. 1000 v. Chr. – 200 na Chr.). Tussen de kleine akkertjes van ca. 35x35m liggen lage walletjes die nog op hoogtekarten en soms op luchtfoto's te zien zijn, maar in het veld heel lastig zijn waar te nemen. De resten van deze akkers zijn nog altijd aanwezig in grote delen van de Veluwe. Nu liggen ze in bos- en heidegebieden waar weinig recente verstoring door de mens is geweest. In de prehistorie waren onze moderne natuurgebieden dus uitgestrekt cultuurland. Celtic fields zijn lastig te zien, maar bij de IJzertijd boerderij te Wekerom zijn enkele velden gereconstrueerd en is meer info te vinden. https://middelpuntvannederland.nl/goudsberg-schatten/goudsberg-celtic-fields-2/?gclid=CjwKCAjwkoz7BRBPEiwAeKw3qxdmjWZLcgQx7hv75WhAl0rxJtjxMi2xBf-DCvpXVVrfaeY5dBYJFRoCtJUQAvD_BwE

Over grafheuvels en raatakkers is meer informatie te vinden op de website van het burgerwetenschapsproject Erfgoed Gezocht (www.erfgoedgezocht.nl). In dit project gingen vrijwilligers op hoogtekarten op zoek naar nog onontdekte grafheuvels, raatakkers, karrensporen en houtskoolmeilers op de Utrechtse Heuvelrug en de Veluwe. Deze zoektocht leverde ontzettend veel nieuwe data op die op dit moment wordt geanalyseerd en binnenkort door vrijwilliger en archeologen samen in het veld zal worden gecontroleerd.

Walburg/ringwalburcht: Middeleeuwse versterking (ca. 650-1100 na Chr.), waarschijnlijk waren dit belangrijke plaatsen in de handel van ijzer. De Veluwe was in deze periode het belangrijkste productiecentrum van ijzer van heel Europa.

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Ringwal>

Concrete voorbeelden: Heimenberg (Grebbeberg), Duno (Heveadorp) en de Hunneschans (Uddel). Alle drie zeer mooi gelegen: op de rand van de stuwwal met uitzicht over de Nederrijn en de Betuwe (Duno en Heimenberg) en aan het Uddelermeer.

Nijmegen: het Valkhof; Karolingische en Ottoonse palts (alleen locatie);

Flevoland

Hanzelijn afgedekt steentijdlandschap; archeologisch onderzoek voorafgaand aan de aanleg van de spoorlijn tussen Lelystad Drontermeer

Kotterbos archeologisch onderzoek bij natuuraanleg; sporen van een wachttoren Romeinse tijd en sporen/vondsten steentijd

Zeewolde onderzoek bij de aanleg van het windmolenpark Zeewolde

Kuinre: de Burchten van Kuinre. Na het droogvallen van de Noordoostpolder bleken in de bodem de resten van twee kastelen aanwezig te zijn. In 1943 werd archeologisch onderzoek uitgevoerd op de plek van Burcht I, waarbij de resten van een burcht met een bakstenen ringmuur ontdekt zijn. Slechts de funderingen waren nog aanwezig. Op basis van de bakstenen is de ringmuur gedateerd rond 1200. Enkele jaren later werd de burcht gevisualiseerd door het opnieuw uitgraven van de gracht en het planten van bomen op de plaats waar resten van muurfundamenten waren gevonden. In 1988 werd deze plek opnieuw vormgegeven. De bomen werden verwijderd en het middenterrein opgehoogd. Houten palen werden geplaatst op de plek van de muurfundamenten en een deel van de ringmuur, en een waterput werden opgemetseld. Een nieuwe brug werd geplaatst om aansluiting te geven op de nabijgelegen wandel- en fietsroutes. Deze constructie is nog steeds te zien in het Kuinderbos.

Bij onderzoek in 1999 kwamen 7 grachten tevoorschijn, die in verschillende periodes in gebruik zijn geweest. Dit kon aangetoond worden aan de hand van aardewerk uit de grachtvullingen. De algehele constructie duidt op een opgeworpen heuvel met daarop een

ronde burcht. Dit kasteel is in de tweede helft van de 14e eeuw verlaten, misschien ten gevolge van de stormvloed van 1375. Burcht II is in 1951 onderzocht, nadat bij het bestuderen van luchtfoto's eigenaardige ronde cirkels waren ontdekt. Omdat uit historische bronnen bekend was dat er nog een tweede burcht moest zijn geweest, dacht men direct dat dit wel eens de fundamenten hiervan konden zijn. Er werden resten van een eikenhouten paalstelling en twee grachten gevonden, alsmede een grote hoeveelheid vondsten uit de grachtvulling, waaronder een vrijwel compleet kanon. Ook deze burcht was op een aangelegde burchtheuvel gebouwd en had een ronde vorm. Burcht II is niet gevisualiseerd, de locatie is nog steeds in gebruik als landbouwgrond, met de restrictie dat er niet dieper geploegd mag worden dan de bouwvoor. Sporen van Burcht II. In 1999 werd een uitgebreid archeologisch onderzoek gedaan, waarbij een uitgebreid grachtenstelsel werd ontdekt. In totaal zijn 5 grachten gevonden, die niet allemaal gelijktijdig in gebruik zijn geweest. Bouwmateriaal van het kasteel is niet veel gevonden: wat bakstenen, dakpannen, leisteen, glas-in-lood van ramen, een enkele vloertegel en wat grote veldkeien die waarschijnlijk als fundering hebben gediend. Veel vondstmateriaal dat betrekking had op het leven in het kasteel kwam, net als bij Burcht I, uit de grachtvulling: veel slachtafval van rund, varken en schaaap/geit, en vaatwerk. De geschiedenis van deze burchten kan voor een groot deel gereconstrueerd worden aan de hand van de vondsten en uit historische bronnen.

Burcht I

De bisschop van Utrecht bezat vanaf 1118 een steunpunt bij het punt waar de Kuinder en de Linde samenkomen. Aan het eind van de 12e eeuw wordt melding gemaakt van een sterkte, bewoond door Heinricus Grus, ofwel Heinric die Crane, de eerste bekende burchtheer en grondlegger van het geslacht van de heren van Kuinre. Hij was belast met toezicht op ontginningen in het stroomgebied van de Kuinder en de Linde. Hier was sprake van een grensburcht om het gezag van de bisschop van Utrecht veilig te stellen. De eerste vermelding als ridder is die van Henric II, vermoedelijk een kleinzoon van Heinricus Grus. In een geschrift uit 1331 wordt Johan I van Kuinre genoemd als opvolger van zijn neef Henric III. Hij ontving rechten en goederen in leen van graaf Willem III van Holland. Er is in deze periode sprake van rivaliteit tussen de graaf van Holland en de bisschop van Utrecht, waar de heren van Kuinre gebruik van maakten. Dat ze een zelfstandige positie innamen blijkt uit het feit dat ze zelf munten sloegen. De 14e eeuw was een hele onrustige periode, waarbij zowel de bisschoppen van Utrecht als de graven van Holland en van Gelre hun invloed probeerden uit te breiden richting Friesland. De heren van Kuinre probeerden allen te vriend te houden en ondertussen hun zelfstandigheid te bewaren. Ze namen een hele strategische positie in, zowel politiek gezien als ook economisch. Gelegen aan de rivier de Kuinder hadden ze controle over de route naar het binnenland van Friesland. Door de ligging aan de Zuiderzee, op de handelsroute van Kampen naar het Oostzeegebied, konden ze tol te heffen op goederenvervoer door hun territorium. Met door de graven van Holland uitgegeven kaapbrieven werden goederen van Friezen in beslag genomen en in Holland opgebracht. Het gebeurde echter nogal eens dat de heren van Kuinre schepen van andere kooplui, zoals uit Dortmund, Hamburg of Amsterdam, beroofden en de kooplui gevangen zetten. De heren van Kuinre hadden geen beste reputatie bij de handelsvaart. In een document uit 1349 wordt Johan II van Kuinre genoemd. In een document uit 1378 wordt melding gemaakt van bouwactiviteiten door Herman II van Kuinre. Deze bouwactiviteiten hebben waarschijnlijk betrekking op de bouw van een nieuw kasteel: burcht II.

Burcht II:

In 1407 droeg Herman II het kasteel over aan de bisschop van Utrecht. Vanaf dat moment was de dagelijkse leiding in handen van door de bisschop aangestelde kasteleins. Na 1418 werd het kasteel overgedragen naar de drie Sallandse steden, Deventer, Kampen en Zwolle, omdat de bisschop vond dat het onderhoud te duur werd. Vanaf dat moment werd het

kasteel beheerd door kasteleins. Rond 1535 werd het kasteel afgebroken en werden de stenen gebruikt voor het Blokhuis te Genemuiden. Op dit moment is in het museum van Batavialand een tentoonstelling te zien over deze woelige periode: de Hanzetijd: handel, strijd, en de, niet altijd positieve, rol die de Heren van Kuinre in dit verhaal hebben gespeeld.
Sporen van

Schokland: het voormalig eiland Schokland ligt nu ingebed in het landschap van de Noordoostpolder. Sinds 1995 maakt het eiland deel uit van het Unesco gebied Werelderfgoed Schokland. Dit voormalig eiland is uniek vanwege de lange bewoningsgeschiedenis, van prehistorie ± 12000 jaar geleden tot ontruiming van eiland in 1859. Wat er rest is de laatste fase, het eiland zoals het was toen de Noordoostpolder werd drooggelegd (1942). Dat het eiland ooit een stuk groter is geweest, is nog terug te vinden op oude luchtfoto's, waar dijk- en terpresten op zichtbaar zijn. Tot in de middeleeuwen was Schokland door een veenrug verbonden met het vasteland. Rond 1100 begon men het land te ontginnen. Er werden dijkjes en sloten aangelegd voor de ontwatering van het gebied. Dit had tot gevolg dat het veen inklonk, waardoor de bodem daalde. De zee kreeg steeds meer vat op het laaggelegen land en halverwege de 15e eeuw werd de veenrug weggeslagen en was Schokland een eiland geworden. Maar de strijd tegen het water houdt niet op en in 1859 wordt het eiland ontruimd. In museum Schokland is de geschiedenis van Schokland te zien, van de prehistorische bewoning tot de ontruiming van het eiland. Websites met informatie over Schokland: <https://schokland.nl/werelderfgoed> en <https://museumschokland.nl>.

Schoterveld : Scheepswrak NK47-II. In 2016 stuitte de landgebruiker van kavel K47 in de Noordoostpolder op een stuk scheepshout. Het was bekend dat daar iets lag, waarschijnlijk een klein vissersscheepje ofzo, maar het stuk hout dat de landbouwer tegenkwam was fors. Het was een stuk kielbalk van een groot schip. Er zijn bij een verkennend onderzoek 3 sleuven gegraven. Hierbij werd bevestigd dat het om een behoorlijk groot schip moest gaan, met nog behoorlijk wat inventaris aan boord. Het heeft 2 jaar geduurd voor de benodigde financiën geregeld waren, maar in 2018 kon het schip in zijn geheel opgegraven worden. Het bleek te gaan om een groot, zeegaand schip met een lengte van ongeveer 30 meter met waarschijnlijk 3 masten. Op basis van de meer dan duizend gevonden objecten gaat men er voorlopig van uit dat het hier gaat om een Engels schip dat is vergaan rond 1720. De aangetroffen lading, wapens en munitie, duiden erop dat het hier gaat om een bewapende koopvaarder die voer op open zee. Ook de naaldhouten dubbeling, een extra laag hout aan de buitenkant van het schip, onder de waterlijn, duidt hierop. Deze extra laag werd aangebracht om het schip te beschermen tegen paalworm, een zoutwatermossel die lange gangen in het hout boort en zo de scheepsconstructie verzwakt. Op dit moment denkt men dat het schip, dat duidelijk teveel diepgang had voor de Zuiderzee, in een storm van de Rede van Texel is losgeslagen en richting de kust tussen Kuinre en Lemmer is afgedreven, waar het vastliep in het ondiepe water. Staatsbosbeheer heeft een deel van het scheepshout gebruikt om een impressie van een scheepswrak te maken. Het ligt in het Schoterveld, een natuurgebied aan de wetkant van het Kuinderbos. Meer informatie is te vinden op: <https://www.destentor.nl/flevoland/scheepswrak-queen-anne-in-bant-blijft-zichtbaar-voor-publiek~a57d0d49/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.bing.com%2F>
<https://www.staatsbosbeheer.nl/natuurgebieden/kuinderbos/bezienswaardigheden/queen-ann>

Lelystad: scheepswrak De Zeehond. Ergens omstreeks eerste helft jaren 1980 werd in de filmzaal van het voormalige *Rijksmuseum voor Scheepsarcheologie* te **Ketelhaven** een presentatie gegeven voor een historisch/archeologisch geïnteresseerd gezelschap. Ter sprake kwam o.a. het scheepswrak van een Groninger tjalk, opgegraven in 1972 bij Lelystad, nabij

het Natuurpark (in een gedeelte dat nu hoort bij het terrein van de Lelystadse stort/afvalverwerking). De administratieve naam van de vindplaats is 'wrak OF3': O voor Oostelijk Flevoland, sectie F, kavel 3 (soms ook wel genoteerd F3OFL, met OFL voor Oostelijk Flevoland). Naar aanleiding van het verhaal over die gezonken tjalk stond een oudere dame (86 jaar) uit het gezelschap op en zei: "Dat was het schip van mijn ouders!". Zij wist vervolgens veel te vertellen over de geschiedenis van haar ouders, het schip en de scheepsramp. De vader van Annegien Koerts, die in Groningen een scheepswerf bezat, bouwde als bruidsschat voor haar huwelijk met Willem Venema in 1878 een Groninger tjalk. Het schip kreeg als naam: *De Zeehond*. In 1886 verging *De Zeehond* tijdens een storm. Hij was niet verzekerd en Willem en Annegien konden geen nieuw schip kopen. Zij woonden de rest van hun leven in Amsterdam, waar Willem werkte in een fabriek. Het wrak is gevonden in 1967 en opgegraven in 1972, met een lading bakstenen. De inventaris, thans nog bestaande uit 461 objecten, waaronder een scheepsnaambord, maakt sindsdien deel uit van de *Maritieme Rijkscollectie*, tegenwoordig beheerd bij/door Batavialand. Het wrak van *De Zeehond* heeft jarenlang op de plaats van ondergang gelegen als publieksobject. Het heeft daarnaast ook jarenlang gefigureerd in het *Archeologisch Reisboek voor Nederland* van auteur drs. R.J.H. Klok (1977). Omdat de Lelystadse afvalverwerking moest uitbreiden en het betreffende terrein nodig had, werd het wrak circa vijftien jaar geleden overgebracht uit het Natuurpark naar het (toenmalige) NISA-terrein aan de Oostvaardersdijk 01-04, waar het nu nog ligt onder een afdak, te wachten op verplaatsing naar (wéér) een nieuwe ligplaats.

Swifterbant: de Swifterbantcultuur. Flevoland is een unieke provincie, zeker wat archeologie betreft. Door het water is veel bewaard gebleven dat op het "oude land" verdwenen is. Zo is het prehistorische landschap bedekt geraakt door veen, en daarna onder water komen te staan. Er is dus nog een compleet prehistorisch landschap in de bodem van Flevoland aanwezig. Dit landschap, met hierin de sporen van zijn bewoners, is herontdekt bij de drooglegging van Flevoland. Bij de ontginning van Oostelijk Flevoland zijn op oude oeverwallen menselijke beenderen, aardewerk en vuursteen gevonden met een ouderdom van ruim 6000 jaar. Bij nader onderzoek bleken deze van een tot dan toe onbekende cultuur te zijn, die vernoemd werd naar het dichtbij gelegen dorp Swifterbant: de *Swifterbantcultuur*. Deze mensen vestigden zich op de hogere gronden waar zij min of meer permanente nederzettingen bouwden. In de perioden van de lente tot de herfst trokken de Swifterbantmensen naar het krekens- en rivieren gebied, onder andere in de omgeving van het hedendaagse Swifterbant. Daar op oeverwallen langs de rivieren en krekens leefden de mensen van de jacht en de visvangst bovendien verbouwden zij op kleine schaal graan; de Swifterbantmensen stonden aan de overgang van het leven als jager verzamelaar naar een bestaan waarin landbouw en veeteelt een steeds belangrijkere rol speelde. In 2007 werd daarvoor het echte bewijs geleverd toen bij opgravingen een akker werd blootgelegd. De Swifterbant mensen zijn dus eigenlijk de eerste boeren in ons gebied. De locatie waar deze prehistorische bewoningsresten zijn gevonden, is uitgespaard in de omringende landbouwgronden. Het in de ondergrond aanwezige krekensysteem is zichtbaar gemaakt via de beplanting. Op de plek van de oeverwallen is gras gezaaid, de bomen staan op de plek van de stroomgeul en komgebieden aan weerszijden van de geul. Op een van de oeverwallen is in de jaren zestig en zeventig een grafveld opgegraven met de resten van in totaal negen mensen. Eén van de doden was waarschijnlijk een belangrijk man. Hij had sieraden meegekregen in zijn graf: vijf barnstenen kralen als band om zijn hoofd, een doorboorde kiezelsteen als oorhanger en een deel van een doorboorde everzwijnslagtand op zijn borstkas. Op de plek van de graven zijn eiken palen geplaatst en op een zerk staat het grafveld afgebeeld. Het monument is gelegen aan de Visvijverweg, ter hoogte van de Klokbekertocht.

De Markerwadden: op de stranden van het nieuwste stukje Flevoland, zijn de oudste sporen van mensen van deze regio gevonden. In het opgespoten zand werden afslagen, een gewebijl en heel veel botfragmenten van dieren zoals, wolharige neushoorn, mammoet en reuzenhert gevonden. Dit zand werd met zandzuigers van grote diepte opgezogen uit het Markermeer. De vondsten stammen uit het Midden-Paleolithicum, toen de Noordzee, en dus ook het Markermeer en IJsselmeer nog land waren. Voor informatie over dit unieke stukje Flevoland: <https://www.natuurmonumenten.nl/projecten/marker-wadden>.

Oosterwold: opgraving aan de Tureluurweg. Een gedeelte van dit gebied is aangemerkt als "archeologisch interessant" en als zodanig moet er onderzoek plaatsvinden voordat er gebouwd mag/gaan worden. Veel van de plekken waar we werken zijn niet voor publiek toegankelijk omdat ze ofwel privé-eigendom zijn ofwel worden beheerd door projectontwikkelaars. Ik kan u wel doorverwijzen naar de website van de gemeente

Noordoostpolder: verdronken dorpen. Lange tijd werd gedacht dat Urk en Schokland de enige twee nederzettingen waren die in de late Middeleeuwen in het noordoostelijke deel van het Zuiderzeegebied lagen. Maar maritiem archeoloog Yftinus van Popta van de Rijksuniversiteit Groningen ontdekte nog vier verdronken dorpen in het gebied. Donderdag hoopt hij op zijn onderzoek te promoveren, meldt [Omroep Flevoland](#). Vijf jaar lang deed Van Popta onderzoek. Uiteindelijk vond hij de dorpen Marcnesse, Nagele, Fenehuysen I en Fenehuysen II. Er was altijd wel een sterk vermoeden dat die dorpen hadden bestaan, alleen wist niemand de precieze locatie. Op kaarten van de Noordoostpolder was al te zien dat allerlei archeologische vondsten in het gebied lagen. Men ging ervan uit dat die voorwerpen van schepen waren gevallen. Maar Van Popta geloofde daar niet in. "Die spullen zijn daar tussen 1100 en 1300 na Christus terechtgekomen. De oudste schepen waren er tussen 1250 tot 1300 na Christus." Hij besloot er onderzoek naar te doen. Van Popta maakte een reconstructie van hoe het gebied er vroeger uit moet hebben gezien. Dat deed hij door onder meer met archeologische vondsten, bodemprofielen, historische kaarten, hoogtekarten en satellietbeelden in een ruimtelijk computerprogramma te combineren. Hij kwam erachter dat het archeologisch materiaal op de plekken waarvan hij vermoedde dat er vroeger dorpen lagen, vooral bestond uit botten, bakstenen en aardewerk. "Bakstenen zijn overblijfselen van huizen, botten kwamen van het vlees dat men at en het aardewerk, daar kookte men mee." Die conclusie was voor hem reden om op de plek van het verdronken dorp Fenehuysen II te graven. En ook daar vond hij opnieuw bakstenen, botten en aardewerk. Uiteindelijk was er volgens hem genoeg bewijs om vast te stellen dat er op die plekken vroeger nederzettingen waren. Het gevonden aardewerk in de Noordoostpolder komt hoofdzakelijk uit de late Middeleeuwen. Uit het onderzoek blijkt dat de eerste bewoners al in de tiende en elfde eeuw in het gebied woonden. Zij begonnen met ontginnen en het land klaarmaken voor landbouw. Dankzij het werk van Van Popta kan er vervolgonderzoek worden gedaan. "We hebben er eigenlijk voor gezorgd dat er niet meer gegraven mag worden in het gebied. Boeren mogen nog wel ploegen tot 30 centimeter diep, maar voordat ze bijvoorbeeld een nieuwe schuur mogen neerzetten, moet er eerst onderzoek gedaan worden. Het is nu beschermd gebied. Ik wil volgend jaar kijken of we wat meer gericht onderzoek naar de verdronken dorpen kunnen doen." Van Popta is blij met de uitkomst van het onderzoek. "We hebben een nieuw stukje Nederland ontdekt en zichtbaar gemaakt, waar echt mensen hebben geleefd. Ik was ervan overtuigd, maar dan moet je nog bewijzen dat het zo is. Het is heel fijn dat je vijf jaar niet voor niks hebt gewerkt.". Zie ook: <https://nos.nl/1/2353862>.

Almere: zie <https://www.almere.nl/over-almere/historie/erfgoedhuis/archeologie-in-almere>

Flevoland (algemeen): www.flevolandergoed.nl
en <https://www.emmeloord.info/vliegtuigwrakken/>

Utrecht

Austerlitz Franse kamp; opgraving van het militaire kamp van het Napoleontische leger (19^e eeuw)

Utrecht (Kruisvaartkade) opgraving van een 18^e – 19^e eeuwse dakpannenfabriek

Grafheuvels

Dit zijn begravingen uit het laat Neolithicum, de Bronstijd en IJzertijd (ca. 2800 v. Chr. – 200 na Chr.) waar een heuvel bovenop het graf is opgeworpen. Meestal is er een eerste begraving midden in de heuvel waarover de heuvel is opgeworpen, maar vaak werden er later nieuwe doden bijgezet aan de randen van de heuvel waarna de heuvel vaak extra werd opgehoogd. Grafheuvels zijn dus niet de laatste rustplaats van één enkel persoon, maar er kunnen wel 30 personen uit verschillende perioden begraven liggen. Grafheuvels bleven eeuwen in gebruik. Soms werd er bijv. 200 jaar na de eerste begraving opnieuw iemand bij geplaatst. In de latere perioden waren bijzettingen geen inhumaties (uitgestrekte begravingen), maar crematies in een aardewerken urn. De doden kregen ook grafgiften mee zoals aardewerk, bronzen dolken, vuurstenen werktuigen et al. Een overzicht van grafheuvels in Utrecht is te vinden op <https://www.heuvelrugopdekaart.nl/archeologie/category> (archeologie - Steentijd + Bronstijd) Een toegankelijke en betrouwbare inleiding op grafheuvels en het onderzoek ernaar is te vinden in o.a. ‘Op de rand van de rug’ door Evert van Ginkel gratis te lezen via de uitgever <https://www.sidestone.com/books/op-de-rand-van-de-rug>

Celtic fields of raatakkers Dit zijn prehistorische akkercomplexen uit de ijzertijd (ca. 1000 v. Chr. – 200 na Chr.). Tussen de kleine akkertjes van ca. 35x35m liggen lage walletjes die nog op hoogtekaarten en soms op luchtfoto's te zien zijn, maar in het veld heel lastig zijn waar te nemen. De resten van deze akkers zijn nog altijd aanwezig in grote delen van de Utrechtse Heuvelrug. Nu liggen ze in bos- en heidegebieden waar weinig recente verstoring door de mens is geweest. In de prehistorie waren onze moderne natuurgebieden dus uitgestrekt cultuurland. Celtic fields zijn lastig te zien, maar er is meer info te vinden. https://middelpuntvannederland.nl/goudsberg-schatten/goudsberg-celtic-fields-2/?gclid=CjwKCAjwkoz7BRBPEiwAeKw3qxdmjWZLcgQx7hv75WhAl0rxJtjxMi2xBf-DCvpXVVrfaeY5dBYJFRoCtJUQAvD_BwE

Over grafheuvels en raatakkers is meer informatie te vinden op de website van het burgerwetenschapsproject Erfgoed Gezocht (www.erfgoedgezocht.nl). In dit project gingen vrijwilligers op hoogtekaarten op zoek naar nog onontdekte grafheuvels, raatakkers, karrensporen en houtskoolmeilers op de Utrechtse Heuvelrug en de Veluwe. Deze zoektocht leverde ontzettend veel nieuwe data op die op dit moment wordt geanalyseerd en binnenkort door vrijwilliger en archeologen samen in het veld zal worden gecontroleerd.

De Meern: Castellum Hoge Woerd (toegang gratis) en nagebouwde Romeinse wachttoren https://www.museumhogewoerd.nl/?gclid=EAIAIQobChMIwICg9ef16wIViOR3Ch1dswxuEAYASAAEgLmB_D_BwE

Utrecht: Dom Under onder het Domplein.

Bunnik: de visualisering van het Castellum Fectio bij Fort Vechten.

Noord-Holland

Heerhugowaard historische wegen en bewoning; archeologisch onderzoek naar historische wegen en oude bewoning bij de vervanging van het wegendek (15^e tot 19^e eeuw)

IJmuiden zeesluis en de bunkers van de Atlantikwal; onderzoek naar aanleg zeesluis IJmuiden uit de 19^e eeuw en bunkers uit de WOII

Waterland, Wieringermeer, Gooi en Duinstreek: zie <https://www.steunpunterfgoednh.nl/themas/archeologie/archeoglossy/>

Het Gooi: grafheuvels.

Texel: de dijk nabij het dorp Oudeschild (met uitzicht over de Reede van Texel, het gebied waar schepen in de 16de tot 19de eeuw voor anker lagen om met goede wind naar de Oost te varen. Daarnaast is ook de dijk een bijzonder object wat onlangs door onze gemeentelijk archeoloog is onderzocht (artikel:

https://www.noordhollandsdagblad.nl/cnt/dmf20180921_76741576/op-zoek-naar-middeleeuwse-dijk-bij-oudeschild?utm_source=google&utm_medium=organic).

Texel: 'De Schans'; een restauratie van de voormalige vesting die hier lag.

Texel: het dorp Oudeschild met het 'kerkje van Michiel de Ruyter' en het museum Kaap Skil waar menig van de geborgen artefacten van de Reede zijn geëxposeerd.

Krommenie: 't Hain (het meest noordelijke Romeinse bouwwerk)

Schoorl: Burgemeester Peecklaan (<https://goo.gl/maps/pKLnUgzd5JwGeJA>)
Soms gaat het in de archeologie goed fout; zo werd in Bergen/Schoorl een bouwplan goedgekeurd op basis van een oud bestemmingsplan, op een plek die een zeer hoge archeologische verwachting had. De gemeente Bergen kwam daar achter toen de vergunning verleend was en heeft een archeologisch bureau gevraagd op de plek van de eerste bouwput waarnemingen te doen, om zo de eventuele waarde van het terrein en de aan te richten schade door de bouw te laten beoordelen. Het bureau kwam niet verder dan de eerste decimeters diep en constateerde dat er zeer vele sporen uit de late Middeleeuwen aanwezig waren en dat de bouw zeker archeologisch begeleid zou moeten worden. Maar omdat er geen geld was gereserveerd voor onderzoek, waren dat leuke aanbevelingen, die niet konden worden uitgevoerd door een erkend bureau. Een rondje 'bellen' door de verantwoordelijke ambtenaar, leverde een toezegging van ondergetekende op, om voor een zeker bedrag aan te vergoeden onkosten, de bouw zou kunnen worden begeleid. Het ging om de bouw van tien woningen met daaronder diepe kelders en de haast van de projectontwikkelaar was groot. Eind december werd een bezoek gebracht aan de eerste bouwput, waar inmiddels de eerste kelder was gestort. Onmiddellijk viel een dikke donkere laag op, op een diepte van ruim twee meter! Even schaven en peuten leverde materiaal uit de Vroege Middeleeuwen op! Enkele dagen later werd de eerstvolgende bouwput aangelegd in de aanwezigheid van de Archeologische Werkgroep uit Schagen. De bovenkant van de donkere laag leverde mooie sporen op van een laatste keer ploegen, toen de oude akker al bedekt was door een flinke laag zand. De donkere laag zelf was vrijwel structuurloos, maar de onderzijde leverde een mooi patroon op van kruislings lopende ploegsporen. Onder deze akkerlaag liep nog een sloot of natuurlijk water met een vulling die uit stro of riet bestond. De oudste scherven uit deze put dateerden uit de

periode tussen 400 en 500 na Chr.! Alle volgende putten waren akkers geweest en hadden een laag geploegde grond die varieerde van 20 cm tot ruim een halve meter dik. De jongste scherf die werd gevonden dateert van rond 1000, toen de akker definitief onder het stuifzand verdween. Verbazend is het dan, dat de sporen in de huidige bovengrond direct al weer uit de dertiende eeuw dateren. Blijkbaar hadden de Schoorlsen zich weten te handhaven, ondanks de 'Sahara-achtige' omstandigheden gedurende lange tijd!

Zaanstreek (zie ook kaart hieronder):

- 1 is een boerderij uit de prehistorie waar we in onze werkruinte te Zaandijk een aantal vondsten van hebben, zoals een aardewerk pot die 3000 jaar oud is. het oudste voorwerp dat wij kennen in Zaanstad.
- 2 een Romeinse wachttoren in Krommenie, waar ook een duidelijke relatie mee te leggen is met het Romeinse havenfort in Velsen
- 3 hoe de Zaanstreek tijdelijk onbewoonbaar raakte in de vroege middeleeuwen en men zich terugtrok naar Uitgeest
- 4 het terugkomen van bewoning met een unieke locatie een kerk gebouw met dorpje en begravingen in het veen (nu een weiland)
- 5 eerste bewoningssporen in Zaanstad in de middeleeuwen, een poging een dorp te starten, maar op de verkeerde plek
- 6 een "kasteeltje" in Purmerend, nu verdwenen
- 7 een kloostergebouw in monnikendam
- 8 de eerste bewoning in Zaanstad, waarbij de oevers van de Zaan scheepswerven werden
- 9 de 80 jarige oorlog in de Zaanstreek, de echte Zaanse schans lag vlakbij waar nu de toeristische schans is
- 10 daar waar sjaar Peter de grote even stage kwam lopen werden de scheepswerven opgegraven
- 11 botmateriaal, het plastic van weleer. oa schaatsen werden er van gemaakt.
- 12 op de begraafplaats werd een graf gevonden met een naam het geeft een mooie inkijk in het leven van een boer uit de 19de eeuw
- 13 tijdens de 2de wereld oorlog werden vele vliegtuigen uit de lucht geschoten, duitse en ook engelse enzo. dit is het verhaal van 1 van die vliegtuigen.

Zuid-Holland

Dirksland (N215) opgraving van een kadeversterking uit de 16^e eeuw

Gorinchem dijkversterking Gorinchem-Waardenburg; Kasteel van Arkel in Gorinchem

Midden-Delfland – AWZI Harnaspolder Reconstructie prehistorisch huis nav opgravingen voorafgaand aan de bouw

Vlaardingen – De Laat: opgraving middeleeuwse bewoning in een nieuwe woonwijk

Voorschoten en Leidschendam Kanaal van Corbulo; booronderzoek en proefsleuvenonderzoek naar het Kanaal van Corbulo, Romeinse tijd

Zoeterwoude – Woerden de onzichtbare Romeinse weg tussen Zoeterwoude en Woerden; proefsleuvenonderzoek naar de Limes-weg langs de Rijn

Den Haag: Romeinse mijlpalen in Wateringseveld (zichtbaar).

Voorburg: Forum Hadriani (onzichtbaar).

Alphen aan den Rijn: Archeon (reconstructie)

Vlaardingen: stadshart rijkvol archeologie, meters dik, uitermate goede conservering, leren schoenen, textiel, en de graven met DNA en al goed bewaard gebleven. En dertien eeuwen bewoningsgeschiedenis, waarmee de oudste tot op heden bewoonde plek in het Maasmond is. En vermoedelijk ligt in de kerkheuvel ook nog de burcht van Dirk III verscholen.

Rotterdam: het nieuwe standbeeld op de Binnenrotte, refererend naar 750 jaar Rotterdam. Verbindt niet alleen archeologie en poëzie, maar ook kunst: Daarover is een boekje van de archeologische dienst Rotterdam verschenen, getiteld “Tussen dam en schip”.

Zeeland

Oostburg proefsleuven en WOII onderzoek; onderzoek naar historie van Oostburg en berging van munitie en onderzoek bomkraters WOII

Vliedbergen <https://www.hetzeeuwselandschap.nl/natuurgebieden/vliedbergen-walcheren>

Oost Souburg: ringwalburcht

Zeeland (algemeen): een overzicht van de archeologische rijksmonumenten in Zeeland is te vinden op de [cultuurhistorische hoofdstructuurkaart](#) van de Provincie (kaartlaag archeologie). De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed houdt het landelijke bestand van archeologische rijksmonumenten bij. Zie hiervoor de [Erfgoedmonitor](#).

Zeeland (thema ‘verdronken geschiedenis’): zie de website van [Zeeuwse Ankers \(trefwoord verdronken land\)](#). Aardig om door te klikken op het lemma ‘[ankerplaatsen](#)’. Op de bank in Yerseke is een fraaie dichtregel aangebracht die verwijst naar het verdronken land van Zuid-Beveland: “de zilte schat in kalk en hoorn/die danken wij aan Felix’ toorn”.

Noord-Brabant

’s-Hertogenbosch archeologisch onderzoek in het tracé van het Máximakanaal – ijstijd fauna, beleg van ’s-Hertogenbosch 1629, historische bewoning 14e-17e eeuw, aanleg Maasdijk vanaf de 15e eeuw

Udenhout – Berg & Hout ijzertijd crematiegrafveld, proefsleuvenonderzoek

Vlijmen Kasteel Hongerenburcht; opgraving kasteelterrein, 14e – 16e eeuw

Hoogeloon: Romeinse villa

Bergen op Zoom: vindplaats Romeinse munten op het Thaliaplein

Bronzen bijlen Kleine Beerze <https://www.youtube.com/watch?v=asS5yoHbKjY>

Oss: vorstengraf van Oss <https://www.bezoekdemaashorst.nl/het-oergebied/oerschatten/vorstengraf-van-oss>

Grafheuvels in de Acht Zaligheden en op de Regte heide

Grafheuvel op de Regte hei (bij Goirle; foto: Q.Bourgeois)

Drunense Duinen, de Zandkant: jachtkampjes van jager-verzamelaars uit het Jong-Paleolithicum (alleen locatie);

Vessem, Rouwven: jachtkampjes van jager-verzamelaars uit het Jong-Paleolithicum (alleen locatie);

Vessem, Oostelbeerse Dijk: jachtkampjes van jager-verzamelaars uit het Jong-Paleolithicum (alleen locatie);

Boxtel-Noord, Venrode: 1 grafheuvel bij een vennetje (gereconstrueerd);

Goirle, de Rechte Heide: 4 grafheuvels, waaronder 1 ringwalgrafheuvel (gereconstrueerd);

Knegsel, het Huismeer: 3 grafheuvels (Laat Neolithicum t/m Midden Bronstijd);

Oerle, Toterfout - Halfmijl: 16 grafheuvels, waaronder 1 ringwalgrafheuvel (gereconstrueerd);

Son-Ekkersrijt, IKEA: een nederzetting uit de Midden t/m Late Bronstijd (alleen locatie)

Oss, Vorstengrafdonk: het Vorstengraf van Oss en 3 bronstijdgrafheuvels (gereconstrueerd);

Oss, Zevenbergen: tweede Vorstengraf en 7 andere grafheuvels (gereconstrueerd)

Uden, Slabroek, Slabroekse Heide: in totaal 39 grafheuvels (deels gereconstrueerd);

Oss, Ussen: een nederzetting uit de IJzertijd (alleen locatie);

Haps, Kamps Veld: een nederzetting uit de IJzertijd (alleen locatie);

Breugel-Hooidonkse Akkers: een nederzetting uit de IJzertijd (alleen locatie);

Hoogeloon, de Kaboutersberg: een grote grafheuvel uit de Romeinse tijd en een pijlermonument (gereconstrueerd);

Esch, Hoogkeiteren: een grafveld met tumuli uit de Romeinse tijd (alleen locatie);

Sint-Oedenrode, Olland, De Berg: een grotendeels geëgaliseerde grafheuvel (alleen locatie)

Cuijk: een z.g. “vicus” (dorp) uit de Romeinse tijd (alleen locatie);

Cuijk: een stenen brug uit de Romeinse tijd (alleen locatie);

Sint-Michielsgestel, Halder: een z.g. “vicus” (dorp) uit de Romeinse tijd (alleen locatie);

Sint-Michielsgestel, Halder: een pottenbakkersoven uit de Romeinse tijd (te bezichtigen in het museum te Halder);

Oss, Lith, De Lithse Ham: een heiligdom uit de Romeinse tijd (alleen locatie);

's-Hertogenbosch, Empel: een heiligdom uit de Late IJzertijd en de Romeinse tijd (alleen locatie);

Hoogeloon-Casteren, Hoogcasteren: een z.g. “villa rustica” en inheemse nederzetting uit de Romeinse tijd (alleen locatie);

Oirschot-Straten, Kasteren: een rechthoekig stenen gebouw (mgl. “villa rustica” uit de Romeinse tijd (alleen locatie);

Bergen-op-Zoom, Thaliaplein: een heiligdom uit de Romeinse tijd (alleen locatie);

Een weg uit de Romeinse tijd:

De Romeinse weg van Nijmegen via Cuijk naar Venlo (deze is op meerdere plekken aangesneden, alleen locatie);

Bergeijk, Fazantlaan: Merovingisch rijengrafveld (alleen locatie);

Oss, Deursen-Dennenburg: Merovingisch rijengrafveld (alleen locatie);

Uden, Schepersweg: Merovingisch rijengrafveld (alleen locatie);

Veldhoven, Meerveldhoven: Merovingisch rijengrafveld (alleen locatie);

Veldhoven, Oeienbosdijk: Merovingisch rijengrafveld (alleen locatie);

Eindhoven Museum Eindhoven (reconstructie);

Dongen, IJzertijdboerderij (reconstructie);

Limburg

Venlo – Nieuw Bergen (pre)historische bewoning langs de Maas; booronderzoeken, proefsleuven en opgravingen van vindplaatsen langs de Maas van de jagers-verzamelaars (8000 v.Chr) tot en met de Nieuwe tijd (17^e eeuw)

Mook-Plasmolen, Sint Jansberg: een z.g. “paleis-villa” of “representatieve villa” uit de Romeinse tijd (in draadstaal en Cortenstaal gereconstrueerd);

Mook-Plasmolen, Sint Jansberg: 1 grafheuvel (beschadigd) op de top van de Sint Jansberg;

Brunssum: Landweer <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/532285>

Eijsden-Margraten: Vuursteenmijn Rijckholt
<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/45801>

Gennep Het Genneper Huis
<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/525667>

Heerlen Romeins badhuis
<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/524991>

Horst aan de Maas Kasteel Horst
<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/22650>

Kerkrade Romeinse villa Kerkrade-Holskuil
https://nl.wikipedia.org/wiki/Romeinse_villa_Kerkrade-Holzkuil

Landgraaf Vicus en Romeinse weg Rimburg
<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/45650>

Leudal de Bushop Heythuysen
<http://www.grafveldbusjop.nl/Grafveld%20bij%20de%20Budsjop.htm>

Maasgouw Romeins grafveld Heel <https://www.heemkringheel.nl/romeinse-graven/>

Maastricht Hotel Derlon
<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/527161>

Mook en Middelaar Romeinse villa Plasmolen
<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/45830>

Roermond Romeinse weg Swalmen
<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/46020>

Simpelveld Grafkist van Simpelveld https://nl.wikipedia.org/wiki/Sarcofaag_van_Simpelveld

Valkenburg a.d. Geul Kasteelruïne
<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/36769>

Venlo Fort Hazepoot Arcen
<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/8271>

Voerendaal Romeinse villa
<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/46186>

Weert Urnenveld Boshoverheide
<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/46174>

Weert Romeinse brug Tungelroyse Beek
<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/532279>

Onder water

<https://www.mergorinmosam.nl/rapportages.html>

Vlaams-Brabant

Leuven: Kesselberg (hoogtenederzetting uit de ijzertijd - contact stad Leuven, Lisa Van Ransbeeck). Dat de Kesselberg archeologisch een belangrijke site is, bleek eerder al uit onderzoek van de Leuvense professor Mertens in 1959 en uit opgravingen van de amateurarcheologen professoren Boschmans en Scheys van de KULeuven. Ter voorbereiding van een bescherming als archeologische site liet het Agentschap Onroerend Erfgoed (Vlaamse Overheid) archeologisch onderzoek verrichten. Uit het onderzoek bleek de zeldzaamheid van de ontdekkingen en het wetenschappelijk potentieel van de site. Uit het onderzoek bleek dat

de Kesselberg een belangrijke plek was in de ijzertijd (800 tot 52 voor Chr.). Een hoogtenederzetting uit de ijzertijd of oppidum is een goed verdedigbaar vluchtoord waar de plattelandsbevolking uit de omgeving kwam schuilen wanneer vijandelijke legers door de omgeving trokken. Dit soort sites ligt meestal op een plateau en is omgeven door grachten, aarden wallen, soms voorzien van palissaden of soms zelfs een stenen constructie. Deze oppida zijn vooral karakteristiek voor de midden- en late ijzertijd. In Vlaanderen zijn slechts zes (kleinere) locaties geïdentificeerd waar een hoogtenederzetting uit de ijzertijd voorkomt. Deze ontdekking maakt de Kesselberg dan ook erg interessant. De resten van de ijzertijdwal zijn nog altijd te zien in het landschap. Meer inhoudelijke info: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/302650>

Ottenburg: Plateau van Ottenburg (neolithicum - contact KULeuven - Bart Vanmontfort) Het grootste archeologische aarden monument van Vlaanderen, de Tomme, een door mensen aangelegde verhevenheid in het landschap en de best bewaarde Neolithische enclosure van Vlaanderen liggen op het plateau van Ottenburg. Destijds sprak men soms van het Romeins graf maar de langwerpige heuvel, mogelijk een 'long barrow', is veel ouder. Men dateerde hem in het recente verleden als zijnde uit de **Michelsbergcultuur**. In het omringende bos vind je nog aarden wallen van de enclosure en in de akkers op het plateau ploegen landbouwers geregeld aardewerk en silex artefacten boven. Meer inhoudelijke info: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/126>

Kester: Vicus van Kester (Romeinse tijd)- contact David.DePraetere@vlm.be. bovengronds niet te herkennen, maar via geofysisch onderzoek zijn ondergronds talloze goedbewaarde Romeinse huizen langs deze steenweg zichtbaar <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/302880>

Motte aan het Vinne (ME - Contact IOED zuid Hageland). Deze rare verhoging biedt een schitterend uitzicht op het natuurdomein Het Vinne. in de middeleeuwen stond hier een gebouw op en was dit een motte. een statussymbool voor de lokale heer? Grensbewaking tussen het Hertogdom Brabant en het graafschap Loon? Een middel om overzicht te houden op de Getevallei? Of alles bijeen. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/307856>

Grimbergen: Borgt Grimbergen. Het wat verloederde en benauwende dorpje Borgt aan de rand van Brussel. Borgt dankt zijn oorsprong en zijn naam aan een reusachtige burchtheuvel die bewaard gebleven is. Deze motte staat bekend onder de naam **Senecaberg**, waarschijnlijk genoemd naar de naam van een vroegere **pachter** van de heuvel. De motte gebouwd bij de kruising van de weg Dendermonde - Vilvoorde - Leuven met de Zenne. Ze werd naast de loop van de **Tangebeek** opgericht zodat deze de ringgracht kon voeden en zodat de noordelijke flank van de burcht beschermd werd door de moerassige **beemden**. Deze kunstmatige heuvel heeft een **elliptisch** grondplan met assen van 113 en 105 meter, en heeft een topplatform van 44 bij 56 meter. Er werden archeologische sporen gevonden van een rechthoekig vakwerkgebouw van 9,3 bij 13,5 meter. Het hoogteverschil met de basis bedraagt 16 meter. Vanaf circa 1100 stond hier de burcht van de **Berthouts, heren van Grimbergen**. De Berthouts trachtten hun invloed uit te breiden ten koste van de **graven van Leuven**. Dit gaf aanleiding tot de **Grimbergse Oorlogen (1139-1159)** waarin de Berthouts uiteindelijk het onderspit moesten delven: na de **Slag bij Ransbeek (1142)** werd de burcht door graaf **Godfried III van Leuven** in 1159 met de grond gelijk gemaakt. Hiermee kwam een einde aan de Grimbergse Oorlogen. Later ging de verlaten heuvel over op de **graaf van Vianden**, die er een plaatselijke **schepenbank** mocht oprichten. Op het eind van het **ancien régime** werd Borcht tijdens de

Franse bezetting een **gemeente**, maar deze werd in 1810 alweer opgeheven en bij Grimbergen gevoegd. Meer info: <https://inventaris.onroerendergoed.be/themas/14598>.

Aarschot: verdwenen parochie van Weerde bij Aarschot. De historische en archeologische site te Weerde is één van de zeldzame en van 20ste-eeuwse bebouwing gespaarde verlaten Karolingische nederzettingen in het Demerbekken, die teruggaat op een primitieve parochie en als dusdanig van een uitzonderlijk wetenschappelijk belang is. De site is een belangrijke archeologische en historische zone en dient behouden te worden als een getuige enerzijds en met het oog op toekomstig onderzoek anderzijds. Meer info: <https://inventaris.onroerendergoed.be/aanduidingsobjecten/113>.

Oost-Vlaanderen

Doel: de Doelse kogges (momenteel nog in behandeling in Antwerpen) – poëtisch om te schrijven over de gedemonteerde kogges die liggen te wachten op een toekomst.

Beveren: de singelbergmotte in Beveren.

Ertvelde: Hoge Wal te Ertvelde
De reconstrueerde grafheuvel in het **Muziekbos**

Ename: Erfgoedsite Ename

Velzeke: Archeocentrum Velzeke

De Moervaartdepressie (met Boudelo, het verdwenen meer en de prehistorische sites)

Oudenaarde: het slagveld van de slag bij Oudenaarde

De oefenloopgraven op de **Koppenberg**

Maldegem: de site Middelburg te Maldegem

Merelbeke: de verdwenen kerk Merelbeke Kerkhoek

Antwerpen

Hingene: Pastoor Huveneersheuvel te Hingene
(<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/305876>).

Turnhout: De Liereman te Oud-Turnhout
(<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/140136> en <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/135369>)

Kapellen: Mastenbos te Kapellen
(<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/307473>)

Project BURN van collectief MOOS (<https://collectiefmoos.be/BURN.html>)

Antwerpen: Top Hat in Sint-Annabos te Antwerpen (archeologienota en <https://www.antwerpen.be/nl/vrijetijds kalender/detail/fb456bd4-dc54-424f-98eb-400242986947>)

Antwerpen: burchtzone (hebben veel dichters rondgelopen, zoals Baudelaire) en qua verhalen stof genoeg: de geboorteplaats van Antwerpen, Brabo/Semini-legendes, prostitutie, haven- en uitgaansbuurt.

Poederlee: Motte Hofberg te Poederlee (CAI ID Locatie 151099)

Kasterlee: duinenrug met de "slapende reus" in (verhalen over dwaallichtjes)

West-Vlaanderen

Ipere: Leprozerie Hooge Siecken: <https://www.onroerenderfgoed.be/blog/een-archeologische-opgraving-van-een-belangrijke-leprozerie-van-het-graafschap-vlaanderen>

Raversyde: <https://www.raversyde.be/nl/anno-1465/anno-1465-archeologisch>

Koksijde: Ten Duinen <https://www.tenduin.be/nl>

Kemmelberg: Keltische nederzetting op de Kemmelberg:
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/305949>

Kerkhove: prehistorische, Romeinse en Merovingische archeologische site:
<https://www.vobow.be/RAMS/index.html>

Limburg (B):

Lanaken: Neanderthalsite: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/301305>
+ <https://www.lanaken.be/visitlanaken/Ontdekken/Neanderthaler>

Borgloon: Motteheuvel: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/302700>

Gingelom: Tumuli (Twee tommen – Avernassetom – De Drie tommen):
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/2366>

Haspengouw: verschillende tumuli, onder andere Tumuli van Vechmaal en Gutshoven:
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/200332>

Tongeren: Basiliek <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/301296>

Tongeren: Romeins aquaduct:
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/301306>

MET DANK AAN:

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
VESTIGIA BV *Archeologie & Cultuurhistorie*

Nationale Archeologiedagen
Stichting Reuvens
Erfgoed Gelderland
Erfgoedpark Batavialand
Erfgoedpartners Groningen
Het Oversticht Overijssel
Huis voor de Kunsten Limburg
Erfgoed Brabant
Landschap Erfgoed Utrecht
Steunpunt Monumentenzorg Fryslân
NMF Erfgoedadvies
AWN
AWN Flevoland
AWN Haaglanden
AWN Kennemerland
AWN Rijnmond
AWN Twente
AWN Utrecht
AWN Zaanstreek
LWAOW (archeologie onder water)
Duikteam Texel
Mergor in Mosam
De Vlaamse Archeologiedagen
Faro